

Семин С.А.

здобувачка вищої освіти

Ушневич С.Е.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЇ ЛЮДИНИ Й ПРИРОДИ У «КНИЗІ ДЖУНГЛІВ» Р. КІПЛІНГА: ЕКОЛОГІЧНІ МОТИВИ ТА СУЧАСНІ ЕКОЦЕНТРИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті досліджується проблема гармонійної взаємодії людини і природи у збірці оповідань Р. Кіплінга «Книга джунглів». Аналіз здійснюється крізь призму сучасних екоцентричних підходів та екокритики, що дозволяє розглядати художній текст як форму екологічного осмислення світу. Особливу увагу приділено образу природи як складної системи взаємозв'язків, ролі «Закону джунглів» як моделі природної рівноваги, а також образу Мауглі як посередника між світом людини і природним середовищем. У статті також розглянуто екологічні мотиви твору та їх значення для формування екологічної свідомості сучасного читача. Доведено, що художній світ «Книги джунглів» репрезентує екоцентричну модель співіснування людини і природи, актуальну в умовах сучасної екологічної кризи.

Ключові слова: екокритика, екоцентризм, природа, гармонія людини і природи, Р. Кіплінг.

Semyn S., Ushnevych S. The problem of harmony between humanity and nature in Rudyard Kipling's «The jungle book»: ecological themes and contemporary eco-centric approaches. The article explores the problem of harmonious interaction between humans and nature in Rudyard Kipling's *The Jungle Book*. The analysis is conducted through the perspective of modern ecocritical and ecocentric approaches that consider literary texts as a form of ecological reflection. Particular attention is paid to the representation of nature as a complex system of interrelations, the role of the «Law of the Jungle» as a model of natural balance, and the character of Mowgli as a mediator between human civilization and the natural world. The study also examines ecological motifs in the work and their importance for shaping contemporary ecological awareness. It is argued that the artistic world of *The Jungle Book* presents an ecocentric model of coexistence between humans and nature that remains relevant in the context of modern environmental challenges.

Key words: *ecocriticism, ecocentrism, nature, human–nature harmony, R. Kipling.*

Актуальність дослідження. Проблема взаємодії людини і природи є однією з ключових у сучасному гуманітарному дискурсі. У контексті глобальних екологічних викликів, зокрема кліматичних змін, виснаження природних ресурсів і втрати біорізноманіття, дедалі більшої актуальності набуває осмислення ролі культури та літератури у формуванні екологічної свідомості суспільства. Література не лише відображає ставлення людини до довкілля, а й активно формує ціннісні орієнтири, які визначають характер взаємодії людини з природою.

Сучасне літературознавство дедалі частіше досліджує взаємини людини і природи в межах екокритики – міждисциплінарного напрямку, що вивчає способи репрезентації природного світу в художніх текстах і аналізує культурні моделі екологічного мислення [3; 9; 12]. Екокритика розглядає літературу як інструмент осмислення екологічних проблем та засіб формування нової екоцентричної картини світу, у якій людина усвідомлює себе частиною складної екосистеми.

Формування екологічної свідомості пов'язане зі зміною традиційної антропоцентричної парадигми. Якщо в межах антропоцентризму природа розглядається передусім як ресурс для задоволення людських потреб, то екоцентричний підхід наголошує на цінності всіх форм життя та необхідності гармонійного співіснування людини і природи [13]. Художня література через систему образів, символів і нарративних моделей здатна формувати у читача нові способи сприйняття довкілля.

Особливий інтерес для екокритики становлять твори, де природне середовище постає не лише як фон для розвитку подій, а як активний учасник художнього світу. Збірка оповідань Редьярда Кіплінга «Книга джунглів» *The Jungle Book* є яскравим прикладом, де автор створює складну модель взаємодії людини, тварин і природи, кожен елемент якої підпорядковується законам гармонійного співіснування.

Мета дослідження. Дослідити проблему гармонії людини і природи у збірці оповідань Редьярда Кіплінга, а також проаналізувати екологічні мотиви твору у контексті сучасних екоцентричних підходів та екокритичних інтерпретацій.

Виклад основного матеріалу. Екокритика розглядає літературу як важливе джерело культурних та етичних моделей взаємодії людини з природою. Зарубіжні дослідники, такі як L. Buell [11], Ch. Glotfelty [12], T. Morton [13] та W. Ruckert [14], підкреслюють роль літератури у формуванні екологічної свідомості та розвитку природоцентричних уявлень.

В Україні дослідженнями в цій сфері займалися Л. М. Горболіс [4], М. Ткачук [10], Л. Полторацька [23], які доводять, що художні тексти, де природа постає як автономний світ, сприяють формуванню у читачів екологічного світогляду.

Екокритичний підхід передбачає переосмислення традиційної антропоцентричної моделі, у якій людина – центр світобудови, а природа – ресурс. Екоцентрична парадигма підкреслює взаємозалежність усіх форм життя та необхідність гармонійного співіснування людини з довкіллям [13]. Саме з такої перспективи аналізуються художні твори, де природний світ відіграє важливу смислову роль.

У «Книзі джунглів» Р. Кіплінга джунглі постають не просто географічним простором, а цілісною екологічною системою з власними законами та моральними нормами. Закон Джунглів – сукупність правил, що регулюють життя тварин і забезпечують гармонійне співіснування різних видів – виконує роль морального кодексу [15]. Наприклад, полювання дозволене лише з необхідності, а молоді члени зграї захищаються дорослими. Закон Джунглів символізує природну рівновагу та взаємопов'язаність елементів екосистеми, що перегукується із сучасними екологічними концепціями [13].

Образ Мауглі символізує інтеграцію людини у природне середовище, посередництво між цивілізацією та джунглями. Хлопчик засвоює закони джунглів, водночас зберігаючи людські моральні якості. Через його досвід Р. Кіплінг демонструє можливість гармонійного співіснування людини та природи, підкреслюючи відповідальність за власні дії [10].

Тварини у творі – не алегоричні образи, а повноцінні персонажі зі своїми характерами і соціальними ролями. Балу – наставник і носій знань про закони джунглів; Багіра – символ мудрості та обережності; Акела – сила колективної організації та взаємної підтримки. Вони навчають Мауглі повазі та відповідальності, руйнуючи антропоцентричну модель мислення [10].

Протиставлення людської цивілізації і джунглів підкреслює цінність природного порядку. Люди у творі часто зображені як ті, що втратили гармонію з довкіллям, намагаються підкорити природу силою, що є джерелом конфліктів і екологічної деструкції [2]. Це перегукується із сучасними екологічними проблемами, зокрема глобальним потеплінням, втратами біорізноманіття та деградацією екосистем, підкреслюючи потребу формування етичного ставлення до природи [13].

Кіплінг поетизує джунглі через метафори, порівняння, персоніфікацію, завдяки чому природа постає активним учасником подій. Дослідження О. Бабири [1] та А. Коваленко з В. Топіліною [14] показують, що англomовний екологічний дискурс використовує мовні засоби для формування моральної та етичної свідомості читача. У творі джунглі «шепочуть» герою закони, тварини

мають характер і моральні якості, що посилює цінність природи та формує екологічну емоційну грамотність.

Аналіз «Книги джунглів» показує, що художні засоби, зокрема опис природного простору, зооморфні образи та сюжетні конфлікти, виконують педагогічну функцію. Через них читач сприймає довкілля не як фон для дії людини, а як систему, у якій кожен елемент взаємопов'язаний і має власну цінність [7; 8; 10].

Подібні природоцентричні моделі спостерігаються у творах Бойла та Корагесена [5; 13], де природа постає автономною і самодостатньою, а людина повинна пристосовуватися до її законів. В українській літературі, зокрема у «Лісовій пісні» Лесі Українки [15], природа здобуває символічний та культурологічний вимір, виступає дзеркалом емоцій і моральних виборів персонажів. Порівняльний аналіз показує універсальність екологічної тематики та її значення для виховання екологічної свідомості.

Феміністично-екологічне прочитання пов'язує природу з принципами турботи, взаємозалежності та життя. У творі це проявляється у способі взаємодії Мауглі з тваринами через співпрацю та взаємну підтримку, що демонструє необхідність взаємоповаги і соціальної відповідальності як частини екоетики.

Особливо важливим є розгляд Закону Джунглів як культурологічного та етичного коду. Його норми відображають уявлення про допустимі межі людської діяльності в природному середовищі та формують моральний фундамент поведінки героїв. Подібний підхід відповідає сучасним концепціям сталого розвитку та екологічної педагогіки.

Детальніше розглянемо образи тварин як ключовий засіб формування екологічної свідомості. Ведмідь Балу уособлює не лише знання законів джунглів, а й педагогічну роль у вихованні Мауглі. Через його наставництво читач сприймає природу як систему, де сила поєднується з відповідальністю [10]. Пантера Багіра демонструє етичний аспект гармонійного співіснування: вона вчить Мауглі обережності, стратегічного мислення та співпраці з іншими істотами, що відображає принципи екологічної етики та колективної відповідальності [11; 12]. Акела, як лідер вовчої зграї, символізує соціальний аспект екологічного порядку – баланс між особистою свободою та колективними нормами, що дозволяє забезпечувати цілісність природної спільноти [13].

Особливу увагу заслуговує спосіб представлення природного середовища. Джунглі постають як живий організм із власною динамікою, ритмом і взаємозалежними процесами. Опис дощових лісів, річок, джерел і ночі створює відчуття цілісності екосистеми та показує, що кожен елемент має

значення [1; 7]. Такий підхід формує у читача розуміння складності природного світу та необхідності дбайливого ставлення до нього.

Важливим аспектом є мовна репрезентація природи. Кіплінг використовує метафори, епітети, персоніфікацію, завдяки яким джунглі «спілкуються» з героями. Дослідження О. Бабире [1] та А. Коваленко з В. Топіліною [14] показують, що подібні стилістичні засоби підсилюють емоційний та етичний вплив тексту на читача, формуючи його екоцентричну свідомість. Література у такому ключі стає інструментом не лише естетичного задоволення, а й педагогіки довкілля, що розвиває уявлення про цінність усіх форм життя.

Порівняння з українською літературою демонструє цікаві паралелі. У «Лісовій пісні» Лесі Українки природа представлена як автономний світ, що має власну моральну логіку, емоційне життя та здатність впливати на людину [15; 29]. Подібно до джунглів Кіплінга, лірика Українки створює образ екосистеми, де персонажі і природні сили взаємодіють у гармонії або конфлікті, демонструючи читачеві важливість усвідомленої відповідальності за довкілля. Дослідження Л. М. Горболіс [4] та М. Ткачука [10] підкреслюють, що такі тексти сприяють формуванню екологічної культури і розвитку морального ставлення до природи серед читачів різного віку.

Сучасні зарубіжні екокритичні дослідження (Buell [11], Glotfelty [12], Morton [13]) наголошують на важливості зображення природи як автономного агента. Це дозволяє читачеві усвідомлювати взаємозалежність усіх живих істот та цінність екосистеми. Твори Р.Кіплінга, а також сучасні екофентезі (наприклад, Boyle [5]) демонструють, що література може навчати гармонійному співіснуванню з природою через інтеграцію етичних, культурних та соціальних норм.

Таким чином, екокритичний аналіз дозволяє виявити декілька рівнів впливу літератури на екологічну свідомість:

1. Сюжетний рівень – демонстрація взаємодії людини та природи, конфліктів і гармонійного співіснування.
2. Образно-символічний рівень – тварини та рослини як моральні й етичні носії цінностей.
3. Мовний рівень – використання стилістичних засобів для емоційного та етичного впливу на читача.
4. Культурологічний рівень – інтеграція ідей екологічної етики та екоцентричного світогляду у суспільну свідомість [1; 7; 10; 13].

У підсумку, «Книга джунглів» Р. Кіплінга виступає раннім прикладом літератури, яка формує екологічну свідомість, демонструючи універсальні принципи гармонійного співіснування людини і природи. Порівняння з українськими та зарубіжними творами підтверджує, що ці принципи

залишаються актуальними у сучасному літературознавчому та екологічному дискурсах.

Література

1. Балюта Е. Г. Еволюція «екологічної свідомості» та її вербалізація. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2015. № 2. С. 35–40.
2. Баррі П. Екокритика. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія. Київ : Смолоскип, 2008. С. 292–317.
3. Вертипорох О. Екокритика як модель інтерпретації сучасного художнього тексту. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36, Т. 1. С. 122–128.
4. Горболіс Л. М. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2024. 209 с.
5. Жлуктенко Н. Структури екотексту в романі Т. Корагесена Бойла «Завіса з тортільї». *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37, Ч. 1. С. 287–295.
6. Куманська Ю. Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей. Автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль, 2021. 23 с.
7. Маценка С. Література як культурна екологія. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2016. Вип. 259, Т. 271. С. 24–29.
8. Олешко А. В. Екокритицизм як напрямок літературних досліджень. *Новини передової науки*. Софія, 2016. URL: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/4204>
9. Статкевич Л. П. Теоретико-методологічні форманти сучасної екокритики. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. 2017. № 76. С. 100–103.
10. Ткачук М. Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики. *Дивослово*. 2011. № 6. С. 52–56.
11. Buell L. Ecocriticism. In: *Contemporary Literary and Cultural Theory: From Structuralism to Ecocriticism*. New York, 2014. Pp. 328–345.
12. Glotfelty Ch. Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis. Athens: University of Georgia Press, 1996. Pp. 15–38.
13. Morton T. *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press, 2010. 300 p.
14. Rueckert W. *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism*. New York: Chatto & Windus, 1978.
15. Kipling R. *The Jungle Book*. New York : The Century Co., 1913. 244 p.